

TERMÉSZETI ERŐFORRÁS-GAZDÁLKODÁS A HUMÁNÖKOLÓGIA SZEMPONTJÁBÓL

SALLEE-KERESZTURI BARBARA

Magyar Biodiverzitás-kutató Társaság
H–1165 Budapest, Hunyadvár u. 43/a
és Barke Iris Kft, H–8265 Hegymagas, Csendár 7.
e-mail: info@biodiverzitasnap.hu; mail@barke.hu

SALLEE-KERESZTURI, B.: *Natural Resource Management from the point of view of Human Ecology*

Abstract: Inventory and monitoring activities of the flora and fauna of the Tapolca Basin in Western Hungary have been quite intense in the last decade. This included a LIFE project from 2007-2009 on the Kongó Meadow sample site in Szigliget, at the border to the village of Hegymagas. Along with the goal of renaturation, the project's intention was also to show best practices for ecological meadow management on a Natura 2000 site. However, the efforts to motivate local farmers and decision makers for appropriate natural resource management and ecosystem protection still raise questions. For example, how to build effective and long lasting bridges between environment and society-economy, while motivating the local participants in their own ecological, economical and social well being. If we wish environmental protection to be more effective, cost efficient and sustainable from the point of view of Human Ecology, the traditional sectoral environmental planning and management needs to focus more on preventing ecosystem degradation while improving outreach to local agricultural and economical actors, decision makers, environmental engineers and the local inhabitants. This includes a better understanding of their local background, social situation and future interests.

Keywords: Tapolca Basin, biodiversity, resource management, conservation, sustainability, rural development, outreach

Bevezetés

A helyes természeti erőforrás-gazdálkodás kiemelten fontos a humánökológia szempontjából. Fenntartó jellegén túl preventív funkciót is betölthet, az ökológiai rendszerek degradációját lelassíthatja, legjobb esetben leállíthatja. Egyúttal az ez irányú cselekvések helyes társadalmi beágyazottsága ugyanúgy fontos jelentőséggel bír, elsősorban a hosszú távú tervezéseknél. A 2007-2009-ig a Tapolcai-medencében a Kongó-réteken lebonyolított LIFE projekt leírása a terület állapotáról 2007-ben részletes felmérést közölt (CSERVENKA et al. 2007). A vizes élőhely-rehabilitáció 70 ha-on, kiszáradó láprét élőhelytípuson, a láprét és kaszáló helyreállítását, valamint az aranyvessző és fás száruak eltávolítását valósította meg. A projekt fontos célként tüntette fel a közvélemény tájékoztatását, a program eredményeinek és az extenzív, természetvédelmi szempontból is helyesen végzett gyepezés-gazdálkodás népszerűsítését (CSERVENKA et al. 2008, 2009). Az érintett terület Szigliget és kisebb részben Balatonederics közigazgatási területei, melyek a Balaton-felvidéki Nemzeti Park Igazgatósága (BfNPI) tulajdonában vannak, ténylegesen bérlők gazdálkodnak rajtuk, badacsonyi és hegymagasi érdekeltségűek egyaránt. Ebben az összefüggésben viszont a környező falvaknak, településeknek, így Hegymagasnak, Balatonedericsnek és a Badacsonynak helyzete, társadalmi szövete is szerepet játszik a program helyes beágyazottsága szempontjából. A térség jövőjével több koncepció (UNESCO világörökség várományos terület, UNESCO Global Geopark, fokozottan védett területek hálózata, megyei és térségbeli fejlesztési tervek, helyi rendeletek stb.) foglalkozik, ezek elképzelései részben fedik egymást, részben egymásnak ellentmondó igényeket támasztanak a térséghez. A helyes természeti erőforrás-gazdálkodás, vagy a Community based natural resource management (CBNRM) alapelvei egyik tervben sem kapnak elégséges súlyozást, illetve meg sem említik ezeket. Véleményünk szerint azonban támogatandó cél az ökológiailag irányított, hosszú távú tájtervezés és egy integrált, az ökológia mentén orientálódó gazdasági megközelítés és térségbeli koncepció lenne.

A XII. Magyar Biodiverzitás Napokon – melynek Hegymagas adta a helyet 2014. június 6. és 8. között – az eredeti LIFE programon túl további felmérésekhez helyzetelemzéseket szolgáló anyagok, adatok gyűjtésére került sor, immár a humánökológia szemszögéből is. Utóbbi kutatások a Tanuló Térség hosszú távú, a fenntartható fejlődés gyakorlati megvalósítására irányuló helyi projekt keretében a mai napig tartanak. A Tanuló Térség koncepció egyik megközelítését lásd RESCH (2011) leírásában.

Az elemzés tárgyát képező Kongó-réten a XII. Magyar Biodiverzitás Napok és az ehhez kapcsolódó felmérések által jelentős hangsúlyt kapott a biodiverzitás megőrzése, amit, – mivel meghatározó lehet a terület használata és a térség jövőjének szemszögéből egyaránt –, módszertani megközelítésünkönél is figyelembe vettünk. A szóban forgó terület helyes kezelését térségbeli és társadalmi összefüggésben látjuk, itt kiemelten a szomszédos, 300 lelkes Hegymagas község terület-használati és ezzel kapcsolatos döntéshozatali mechanizmusainak kontextusában. Ez a megközelítés akkor lehet fenntartható, ha sikerül meghatározni a hosszú távon érdekelt résztvevőket, megértjük a bekövetkező változások okait és hogy ezek a változások hol következhetnek be, valamint ezeket helyesen kezeljük. A helyi viszonyokhoz adaptálva szükséges felmutatni, hogy mily módon lehet egy település számára hosszú távon hasznos, értékes, ha helyes természeti erőforrás-gazdálkodást alkalmaz és ennek eredményeként biológiailag sokszínű területekkel rendelkezik. A kommunikáció, az együttműködés e helyes menedzsmentnek szerves része kell hogy legyen, a helyes gazdálkodás társadalmi beágyazása pedig elengedhetetlen annak érdekében, hogy a természeti környezet csaknem minden erőforrása és adottsága hosszú távra felértékelődjön. A Community based natural resource management (CBNRM) módszertana ebben kulcsszerepet játszik.

Módszer

Az elemzést irodalmi adatok gyűjtésével, kérdőíves felmérésekkel és mélyinterjúk készítésével, valamint oral history és közösségi koncepció-fejlesztési módszerek alkalmazásával végeztük el. Figyelembe vettük, hogy a helyi kapcsolódási rendszerek és interakciók a Társadalom, Ember és Környezet között transzdiszciplinárisak. Teljes körű és integratív megközelítést alkalmaztunk annak érdekében, hogy a tanesetek, a jó és legjobb gyakorlatokat bemutató projektek paradigmátikus feldolgozásra kerülhessenek.

Általános helyzetelemzés

Göncz Árpád köztársasági elnök egy, 1993-ban Keszthelyen tartott konferencia köszöntőjében állapította meg, hogy „Ha végignézem kultúrtájainkat, akkor sajnos mindenütt találkozom a teljes érzéketlenség jeleivel” (ORSZÁGOS MŰEMLÉKVÉDELMI HIVATAL 1993). A konferencia előadói azt taglalták, hogy a kultivált, megművelt, gondozott táj – a kultúrtáj –, milyen jelentőséggel és jövővel bír. A cikkünkben tárgyalt terület a LIFE projekt keretében ezen tartalmi összefüggésben is feltűnően „új életre kelt” a rekultiváció és a szakszerű kezelés által, jó ellenpéldájává alakult a köztársasági elnök által említett „érezketlenségnek”. A terület a 71-es út mentén fekszik, attól viszont délre, az út másik oldalán inváziós növényekkel intenzíven benőtt területek találhatók. Utóbbiak sokak szemében ugyanúgy szépek tűnnek, a „szélben ringó aranyvessző látványa” nem iskolázott szemeknek még feltűnőbb, mint az immár ökológiailag helyesen kezelt Kongó-réti gyepes területek. Ez a probléma nem csak a társadalmi percepciót érinti, hanem átfogó jellegű, ez utóbbit állapította meg az említett keszthelyi konferencia is. Ez a problémahalmaz sajnos azóta is létezik – és nem csak térségünkben. Tarek Leitner, osztrák újságíró, találóan foglalja össze a kultivált tájakra leselkedő veszélyeket és az emberi érzékelő-észlelő képesség határát „Bátorság a szépséghez” (Mut zur Schönheit) című kötetében, melynek címe is már egy korszerű társadalmi tájértékelő iránytű kíván lenni (LEITNER 2012). Szép-e ami ökológiailag helyes, biológiai sokszínű és helyes természeti erőforrás-gazdálkodást tükröz?

A Balaton-felvidéki UNESCO Világörökségi Várományos Helyszín („Balaton-felvidéki kultúrtáj”) koncepciója, bár más szemszögből, de ugyanúgy törekszik arra, hogy egy, a térség értékeivel kapcsolatos „érezkeltetés”, tudatosítási folyamat játszódhasson le mind a helyi lakosok és az ide látogatók, mind a döntéshozó intézmények között. E cikk keretében nem szándékunk átfogóan taglalni, hogy a Balaton-felvidéki kultúrtáj koncepció életképes-e, azaz hogy ökológiailag, társadalmilag, de főképpen gazdaságilag hosszú távon fenntartható-e. Viszont a szóban forgó terület is része a kultúrtáj koncepciónak. Ezért ki kell emelnünk, hogy bár a koncepció említést tesz a tájnak az ember által történő évezredes használatáról [mezőgazdaság, halászat, szőlőművelés, bazaltbányászat, (gyógy-) fürdőkultúra] (KÁLÓCZI 2016), mindazonáltal összefoglalóiban nem említi a táj és a térség védettségét (így a Nemzeti Parkot és szerepét sem), sem a fokozottan védett területeket, sem a védettséghez kötött helyes természeti erőforrás-gazdálkodást. Ezeknek viszont éppen a fenntarthatóság szempontjából kulcsszerepet kellene kapniuk. Csekély és nem elégséges a rövid utalás egy lehetséges „ökoturizmusra” (ennek részletes értelmezése nélkül), ha a koncepció ehhez sem a táj és a területeinek természeti védettségét és helyes használatát sem veszi alapul. (Említésre méltó, hogy míg a Festetics kastély szerepet kap a koncepcióban, bár utólag betoldott *ad hoc* javaslatra 2014-től, a Festetics család

által a térségben megalapozott jó gazdálkodás és tájművelés eredményei nem. Valószínűsíthető, hogy ezért is építhették be az elmúlt évtizedben a vonyarcvashegyi emblematis, korábban szőlőfeldolgozó és pinceként működő Festetics Taverna szőlőterületét a tájba egyáltalán nem illő lakóépületekkel.)

Egy másik szemszögből, de hasonlóképpen a Bakony-Balaton UNESCO Globális Geopark koncepció, – amely szintén érinti a Tapolcai-medencét –, sem tekint elengedhetetlen feltételként a helyes természeti erőforrás-gazdálkodásra, hanem pontszerűen összpontosít a geológiai értékekre.

A Balaton-felvidéken található védett területek kezelési tervei, koncepciói nem folytak bele a közel 10 éve beindított átfogó, a térséget érintő jövőbeli tervekbe, pedig a Balaton-felvidéki Nemzeti Park (BfNP) működési területén, annak vagyongazdálkodásában 2008-ban közel 13.000 hektár védett természeti és Natura 2000 terület volt. Ezeket részben közvetlenül az Igazgatóság kezeli, részben helyi gazdálkodók bevonásával kezelik. Saját használatban kezeli a Nemzeti Park Igazgatósága azon területeket is, melyeknek kezelése eseti jellegű, nem igényel minden évben beavatkozást. A védett természeti területek idegen használatban történő kezelése bérleti szerződés keretében történik, melyekhez a természetvédelmi kezelés szabályait előíró megállapodás is párosul. A BfNPI ezzel szemben jövőbeli feladataihoz sorolja a működési területén található természetes és természetközeli élőhelyek, illetve történelmileg kialakult, hagyományos tájhasználatú kultúrtájak összefüggő rendszerének kezelését, és megállapítja, hogy a „tájjelleg és tájhasználat harmóniáját és a tájhasználat kiegyensúlyozottságát a jövőben is csak az átfogó, nagyléptékű természet- és tájvédelmi szemlélet biztosíthatja.” Ennek eszközeit a Nemzeti Park Igazgatósága a védett természeti területek hálózatában látja. „Mivel fokozott figyelem irányul a térségben élő állat- és növényfajok védelmére, az élőhelyek sokféleségének és minőségének fenntartására, a talaj- és tájképvédelmi intézkedések betartására, továbbá a természetkímélő, extenzív gazdálkodási módok folytatására, ezért a régió egyes területei bekerültek, illetve bekerülnek a továbbiakban a nemzetközi jelentőségű területek közé (Európa Diploma, Geopark, Világörökség), másrészt megtarthatják a már elért nemzetközi jelentőségű védett státuszukat (pl. Ramsari területek)” (BALOGH & PETRÓCZI 2008).

Intézményi helyzetértékelés versus szubszidiaritás

A kulcsfontosságú 1993-as keszthelyi konferencián kiemelték azt is, hogy a rendszerváltozás előtti állami gondoskodásnak és a központi vezérlésnek megvolt a maga előnye: amit el akart érn, azt el tudta érn, viszont amit elhanyagolt, azt tökéletesen és teljesen elhanyagolta. Ez tünetszerűen érvényes volt hazánk teljes területére. Értelemszerűen ez változott azóta, így az állam irányítása alatt működő természetvédelmi és természeti erőforrásokat kezelő szervek, intézmények, szükségszerűen meg kell hogy birkózzanak más természeti és területfejlesztési, mezőgazdasági és más gazdálkodói, turisztikai és helyi fejlesztői érdekcsoportok igényeivel, ezekkel ütköztetniük, egyeztetniük kell elképzeléseiket, tudományos felismeréseiket, bevált módszereiket, jó gyakorlataikat. Ennek eléréséhez szükségszerű, hogy a helyes módszertan és az eszköztár összhangban legyen.

1994-ben a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium által kiadott Hazánk Környezeti Állapotának Mutatói rámutat, hogy a magyarországi településrendszer egyik sajátossága az ezernél kisebb lélekszámú aprófalvak nagy és növekvő száma, a településrendszer aprózódása és az aprófalvak csökkenő népessége. Feltűnő, hogy a településeket és az azokat

hálózattá összefűző (műszaki) létesítmények által elfoglalt terület viszonylag kis terjedelmű, de folyamatosan növekvő, és olyan jellegű, hogy „a településeken keletkező környezeti ártalmakat a településeken kívülre juttatják, és ezáltal ott rontják a környezet állapotát” (KÖRNYEZETVÉDELMI ÉS TERÜLETFEJLESZTÉSI MINISZTERIUM 1994). Megközelítésünk szempontjából jelentőséggel bír, hogy a kötet – bár az „állapotok és állapotváltozások részletesebb megismerését” tartja szem előtt –, a „Természet, Erdők” cím alatt tárgyal minden „zöld-területet”, a gyep, legelő, rétek, lápok és állapotuk külön nem kerülnek részletezésre. Mind Szigliget, mind Balatonederics és Hegymagas esetében is 1000 lakos alatti, illetve körüli településekkel van dolgunk, összetett „zöld-területekkel” és a térség infrastrukturális környezetfejlesztése a mai napig nélkülözi az egységes koncepciót (ebben nem áll egyedül a nagyobb térségben). Utóbbi hiányosság okai egyrészt a térség és kiemelten a falvak határaitban meghonosodott területkezelési folyamatokban, másrészt a helyi jogalkotás inkoherens működésében rejlenek. A gazdaságfejlesztések igényei, a tájkezelésre és tájvédelemre tett szakmai javaslatok, valamint a természetvédelmi és tájkezelési (pl. vízügyi) intézkedések, kezelési tervek, programok nélkülözik az összehangoltságot. Egyúttal egy-egy helyi döntés meghozatalánál ezeket a szempontokat nem, vagy csak részlegesen kötelező figyelembe venni, továbbá a döntések következményei, hatásai ezen szempontokból nem értékelődnek. A térség gazdasági szereplőinek (beleértve a helyi önkormányzatokat) számos társadalmi kihívásnak kell eleget tenniük, egyúttal viszont ők azok, akik az elmúlt évtizedekben a területek használata által erőteljesen átalakították a vidéket és vele együtt az élővilágát (GERTIG & LEHMANN 1985).

Amíg ezen területek közt nem alakul ki egy társadalmi kohézióra épülő konszenzus, és nem érvényesül a szubszidiaritás elve a gyakorlatban, csekély annak a valószínűsége, hogy települési és gazdálkodói szinten a természetvédelem sérülékeny és sok esetben odafigyelést kívánó érdekei érvényesüljenek. Amennyiben viszont hangsúlyt szeretnénk fektetni az ökológiai értékek megőrzésére, a biológiai sokféleségre, és így a természetvédelem jelentőségére, akkor a helyi szereplőket kell figyelemmel és szakmai megközelítéssel bevonni a kezelési tervek és programok kialakításába, megvalósításába. Ezek elrendelése önmagában nem elégséges. Idővel a folyamatok monitorozásába is be kell vonni a helyi érintetteket annak érdekében, hogy törekvéseink fenntarthatóvá váljanak. Célcsoporttá válhatnak ebben a megközelítésben az adott helyen már biológiai/ökológiai gazdálkodással foglalkozók.

A tájhasználat történeti áttekintése

Mielőtt a mára kialakult helyzetet elemeznénk, vessünk egy pillantást az ide vezető történelmi fejleményekre. Főleg a társadalmi tényezők fejlődése méltó figyelemre a Hegymagas község közigazgatási területén található mezőgazdasági területek eddigi használatát tekintve. A 19. században közlekedési kapcsolatok, utak és vasútvonalak épültek a Tapolcai-medencében. Amelyik térség/település nem kapcsolódott valamilyen módon a vasúthoz, annak kevés esélye volt a fejlődésre. A helyi szóbeszéd még a mai napig úgy tartja, hogy Hegymagas községe azért utasította el a helyi vasútmegálló létesítését a Tapolca-Keszthely útvonalon (ezt 1903-ban adták át), mert a vasút az állattartást zavarta volna. A jóval kisebb, északabbra és Tapolcához közelebb fekvő Raposka igényt tartott egy állomásra és azt meg is kapta, bár kint a falu nyugati határánál.

Az állattartás, legeltetés megfogalmazott értéke, dominanciája a helyi hegymagasi társadalomban, a nagyrészt eredetileg zsellérek által lakott faluban a 19. század vége felé magas (ebben

fontos szerepet játszik a 1890-es években történő filoxérajárvány pusztítása a szőlőterületeken), viszont a 20. század végére már a külső hatások következményeként teljesen átalakult. Míg az 1945/46-os földosztásnál a több mint 600 lakos közül 100 kisparaszt, 20 cseléd, 25 napszámos kapott földet (PANDÜR et al. 1958, FÜLÖP 1962), közülük csak 6-8-an alakítottak helyi szövetkezetet Szentgyörgyhegy néven, mely viszont egy rövid évtized után már nem volt életképes. Amikor a falu melletti Tapolca-patakra vasbeton híd épült, ennek mérete, funkcionalitása, teherbíró kapacitása már akkor és mind a mai napig konfliktusokra ad okot a legeltető (állathajtó) és a szántókat megművelő (traktorokat használó) gazdák között. Ugyanígy helyi viták tárgya a községi utak aszfaltozása és a mezőgazdasági út/nem mezőgazdasági út kérdések eldöntése a község egész területén. A 70-es évek elejétől a község még erősebb változáson ment keresztül, a lakosság száma közel a felére apadt, a helyiek szerint „elcsendesedik”, beleértve a kevesebb állathajtással járó kevesebb „falusi zajokat”. Az 1960-ban alakult és szőlőtermesztéssel, valamint szarvasmarha tenyésztéssel foglalkozó, a falusiak többségének munkát adó új (második) helyi tévesz is megszűnt (a tapolcai termelőszövetkezethez kerül), vele együtt megszűnt az iskola és a helyi plébánia, viszont nagyobb városokban élők vásároltak házakat nyaralónak a faluban (NEMESBÜKI 1968). A kárpótlási jegyek kiadása is sok terület műveletlenül hagyásához vezetett, a település-szerkezet átalakult. Egyúttal a korábban borospince-funkciót betöltő épületek is lassan nyaralóká alakultak át. A mostani, már idős lakosság szerint a helyiek számára túl gyors volt az akkori mezőgazdasági átalakulás, erre vezetik vissza, hogy sok terület művelés nélkül maradt, gépek hiányában még az 1990-es évekig is a tévesz utódja művelte a földeket, gépállomány fejlesztési lehetőségek hiányában inkább előnyt adva a helyieknek.

A társadalmi és jogi átalakulások tekintetében tehát nem az a fő kérdés, hogy az egyes szempontokat ütköztetve mi a helyes művelés/legeltetés/kaszálás, hanem hogy egyáltalán történik-e művelés? Ez mind a mai napig kihat a helyi közösség értékrendszerére, dominál annak a helyi társadalmi pozitív értékelése, ha egyáltalán művelés történik (művelt területek versus elhanyagolt parcellák). Nagyon ritkán merül csak fel annak megvitatása, és az is inkább külső impulzusra, hogy a művelést milyen szempontok szerint tartjuk helyesnek. Utóbbi viszont alapvető feltétele lenne a fenti tartalmak gyökereztetésének – a szőlészet-borászat területén ezek a szempontok már jobban érvényesülnek, erre is jó példák a 2010-ben és 2011-ben is megrendezett „Fórumok a Szent György-hegyért és környékéért”, valamint az Ember és örökségét taglaló „Táj és Ember Fórum”, mindegyik a Tanuló Térség projekt keretében. A nyilvános fórumok több száz embert vontak szakértők által a Balaton-felvidékről szóló közös eszmecserebe (GYÖRFFY 2011, TÓTH 2011).

1990 óta a megalakuló helyi önkormányzatok révén olyan jogi személyek lépnek fel a területgazdálkodásban, -gondozásban, akik bár helyben szabályoznak és rendelkeznek (konkrét helyi rendeleteket hoznak), de nem rendelkeznek az ehhez szükséges szakmai eszköztárral, tapasztalattal. Az egy időben kétszintű, helyi és központi szabályozások, újonnan szerkeszthető településrendezési tervek is aránytalanul sok felelősséget hárítottak a helyi közösségekre. Az új lehetőségek sokasága és az, hogy a helyi közösségi képviselők által megfogalmazott érdekek sok esetben nem egyeznek meg a gazdasági szerepvállalók, vagy a táj- és természetvédők vagy térségfejlesztők érdekeivel, számos helyen átláthatatlan és kaotikus helyi területgazdálkodási viszonyokhoz vezettek. Kiemelendő, hogy a helyi területszabályozási tervekbe – amelyek eredetüknél fogva alkalmas jogi eszközök lennének a szabályozásra, sőt védelemre – nem integrálódtak a területgazdálkodás értékmegőrző módszerei, és a természetvédelemé is csak marginálisan. Utóbbiak a helyi természetvédelmi koncepciókban is számos esetben silány minőségben jelennek meg. A településrendezési tervek főképpen gazdasági szereplők eszközeivé váltak,

különösen azóta, amióta külső (nem önkormányzati) finanszírozásuk engedélyezett (VARGA 1994).

Az 1990-es évek közepe óta Hegymagason is mezőgazdasági célú földhasznosításhoz kapcsolódó támogatás volt igényelhető, vele együtt 35 másik Veszprém megyei településen. A támogatás a gazdasági-társadalmi szempontokból elmaradott településekre vonatkozott, ahol a településhez tartozó szántóterület átlagos aranykorona értéke nem haladta meg a 17-et. Ez ismét új dinamikát hozott a helyi területkezelési-településszerkezeti folyamatokba, főképp az egymással vetélkedő, korábban kárpótlási jegyeket felvásárolók között – ők ugyanis nem minden esetben gazdálkodási céllal vásároltak. Viszont a támogatás azokra a külterületi szántó, kert, gyümölcsös, szőlő és gyep (rét, legelő) művelődési ágakra vonatkozik, melyeken mezőgazdasági termelést folytatnak. Az ehhez kapcsolódó igények a településrendezési tervek kialakításában is észlelhetők.

A 2000-es évek elején a tapolcai kistérségben a mezőgazdasági tevékenységek által érintett területek (szántó, kert, gyümölcsös, szőlő, gyep) aránya magas (91%), míg a megyei átlag 72,1%. A szántók aránya általában alacsony, az erdők, szőlők és legelők dominálnak. Egyúttal Hegymagason 44%-kal még mindig meglehetősen magas a legelők aránya a térségen belül (2. helyen a kistérségben Uzsa után), közel 70%-a a mezőgazdasági területeknek egyéni gazdák tulajdonában van és 29 gazda/gazdaság tart állatot a településen (FEJÉR MEGYEI AGRÁR KAMARA 2002).

Eredmények

Tájhasználat, természetvédelem és társadalmi kontextusok

A LIFE programban megfogalmazott területkezelési igények a fenti fejlemények szempontjai mentén és összefüggéseiben értékelendők. A földesúri falvak (15-16. század) helyi tapasztalatra épülő rendszerrel gazdálkodtak, melyben falutörvényekkel, rendtartásokkal igazgatták a településüket, gondozták a tájat, a táj adottságait (erőforrásait) tudatosan hasznosítva (pl. erdőrendtartás). A 18. században sok helyen demokratikusan kialakított helyi rendelkezési szerkezetek működtek (pl. szőlőhegyi törvénykönyvek a köztestületeket alkotó hegyközségekben, melyekben minden szőlősgazda egyenrangú félként tartozott). A 19-20. században viszont olyan társadalmi átalakulásoknak vagyunk tanúi, melyek a fenti rendszerek szétzilálásával és negatív hatásainak felerősödésével járnak. Ezeket sajnos még a mai napig sem sikerült orvosolni. Az országos szabályozások, központosítások olyan mértékben, olyan gyorsan változnak és olyan domináns a helyi gazdasági érdekek köre, hogy az 1990-es években bevezetett önkormányzati önállóság és felelősségvállalás számos helyen nem volt képes ezzel megbirkózni. Nem tudta a valós helyi értékeket tudatosan megvédeni, így a társadalmi tényezők bírtak helyileg a legnagyobb negatív hatással az összes, a természetvédelmi kérdéseket érintő tényezők között.

Ehhez hozzáadódik, hogy a helyi lakosok és ide-költözöttek tudatában élő mondás, miszerint a „Hegy szülte Hegymagast” (a község a hegy eredeti nevéből – Magos vagy Magas hegy – kapta a sajátját (ÖRDÖG & BALOGH 1982)), így szívesen fogadják a mára mind turisztikailag, mind gazdaságilag erősebben érvényesülő Szent György-hegyi borászati fejleményeket a kevésbé prominensen működő szántókéval, legelőkével szemben. A helyi vélemény az, hogy

a szőlőkre néző panorámás nyaralók drágábban kelnek el, mint a szántókra tekintők. Amíg a szántók, legelők, vizes élőhelyek másodrangú szerepet játszanak a település közösségi megítélésében, addig továbbra is folyamatos tudatformáló tevékenységre, valamint a helyi és térségbeli intézmények tevékenységének folyamatos monitorozására van szükség. Csak ezáltal érhető el, hogy az élőhelyek helyes kezelése, hasznosítása magának a tájvédelemnek és a hosszú távú gazdasági fejlődésnek elengedhetetlen részévé váljon.

Bár a helyi Tanuló Térség projekt és felmérései még tartanak, már most kijelenthető, hogy kívánatos azokat a helyszíneket, melyeken a helyes természeti erőforrás-gazdálkodás meg tudott valósulni, nemcsak a helyi gazdák szeme elé tární, valamint nemcsak őket szervesen bevonni a monitoring tevékenységbe, hanem a helyi és regionális döntéshozókat is.

Így már a XII. Magyar Biodiverzitás Napokon (2014. június 6-8.) bevonásra kerültek a helyi fiatalok és a helyi lakosság, megismerhették a projekt célját, módszereit, beszélgethettek a kutatókkal. Más helyről is bekapcsolódtak iskolások, fiatalok a felmérésekbe, ők betekintést nyerhettek a kutatómunkába, ismerkedhettek a különféle gyűjtési eszközökkel és módszerekkel, illetve néhány élőlénycsoporttal. A Tanuló Térség projekt keretében Hegymagas Önkormányzatának még 2014 nyarán testületi ülésen bemutatásra került a projekt háttere és társadalmi értéke. A térségben folytatásban van egy, a helyi oktatókat iskolai kereteken belül a biológiai sokféleség megismertetésére ösztönző kezdeményezés, valamint egy, országsszerte 2014 óta a középiskolák számára előírt 50 óra közösségi szolgálat kitöltésére irányuló projekt hasonló témakörrel.

Kitekintés

Ahol egy részben inváziós fajok által birtokolt tájban egyes területeken többé-kevésbé intenzív gazdálkodás folyik és nem átfogó, elfogadott közösségi koncepcióként, hanem felülről irányítottan kerül bevezetésre védett területeken a helyes természeti erőforrás-gazdálkodás, ott kiemelt hangsúlyt kap minden, a degradáció megelőzésére irányuló igyekvés. Sikerül-e és milyen mértékben megakadályozni az ökoszisztémák további degradálását, lehetséges-e nagyobb körben és más területeken is foganatosítani a mintaterületeken bemutatott helyes területkezelési megközelítéseket? A humánökológia szemszögéből megfogalmazva: hozzáférhetőek-e az emberi döntés- és cselekvési rendszerek a károkat megelőzni kívánó prevenció elv számára, vagy ez elvi okokból sem járható út? Mennyiben alapkaraktere a preventív megközelítés hiánya az emberi cselekvésnek? Vagy a társadalmunkban szemmel láthatóan széles körben elterjedt prevenció-hiány inkább az ember-környezet rendszerekben, a politikai és gazdasági folyamatok kereteiben és a napi cselekedetek gondolati háttereként szolgáló irányítási és regulációs mechanizmusokban keresendő?

A történelmi példák és a közösségi jó gyakorlatok mutatják, hogy léteztek, léteznek „ember-környezet rendszerek”, melyekben adott és kívánt a prevenció cselekvés (GLAESER 1989).

Megközelítésünk, hogy Európában létezik az a társadalmi akarat, hogy Európa az Alpokon-túli, igen változatos tájait a növénytermesztés és állattenyésztés szimbiózisának a függvényeként kialakult településstruktúra mentén őrizzék meg, hogy megismerje, „megértse” az örökölt tájakat, és ezeket meg is őrjí. A humánökológia ehhez a szándékhoz hozzá tudja adni a szükséges módszertani és gyakorlati megközelítéseket, kifejezetten abból a szemszögből, hogy az európai rurális térségek is folyamatos változásoknak vannak kitéve és ezeket a változásokat helyesen kell kezelni. Ennek tükrében tanulmányunk is csupán pillanatkép jellegű.

Célszerű lenne a Balaton-felvidéki Nemzeti Park bemutatóhelyein, civil szervezetekkel együttműködve a fenti és hasonló jó gazdálkodási projekteket bemutatni. Szélesebb körben kellene elérhetővé tenni, hogy a fiatalok és érdeklődők felfedezhessék a természetközeli élőhelyek, a helyes természeti erőforrás-gazdálkodás és a helyi biológiai sokféleség közti kapcsolatokat. Az egy-egy helyen a biodiverzitás felmérésére irányuló tudományos kutatások eredményeit érdemes helyben szemléltetni, így helyi múzeumokban, tájházakban, akár kültéri játszótéren. A pedagógiailag, didaktikailag helyes módszerek gazdag tárháza áll az érdeklődők rendelkezésére.

A 2005-ben lefektetett Standard for Quality Natural Resource Management alapján a helyi ökológiai értékek a helyi közösségek által védhetőek meg hosszú távon a leghatékonyabban. Ez viszont a fentiek fényében is csak akkor lesz sikeres, ha sikerül felmutatni a helyes természeti erőforrás-gazdálkodás ökonómiai hasznát és életminőség javító hatásait. Ennek érdekében szorgalmazzuk, hogy a szubszidiaritás elve mentén azon a szinten történhessenek a döntések, melyeken a leghatékonyabbak a következményei mind a táj/természet, mind a társadalmi ember részére.

Köszönetnyilvánítás

Ezúton köszönöm a Magyar Biodiverzitás-kutató Társaságnak, hogy támogatta és továbbra is támogatja munkánkat. Továbbá köszönet minden helyi lakosnak, gazdának és érdekeltnak, akik hozzájárultak az információgyűjtéshez és a helyben természetvédelemmel foglalkozóknak szakmai észrevételeikért. Köszönet a Tanuló Térség projekt minden résztvevőjének és a Tapolcai Wass Albert Könyvtár és Múzeum munkatársainak, kiemelten Németh István Péternek a lelkes szakmai gyűjtőmunkáért, együttgondolkodásért, segítségért és támogatásért.

Irodalom

- BALOGH, L. & PETRÓCZI, I. (eds.) (2008): A Balaton-felvidéki Nemzeti Park Igazgatóság hétéves fejlesztési terve (2009-2014). – Balaton-felvidéki Nemzeti Park Igazgatóság, adattár, Csopak 25 pp.
- CSERVENKA, J., NAGY, L., MAGYARI, M., PETRÓCZY, I. & BÉKÁSSY, G. (2007): Alapállapot-felmérés (A.2. akció) LIFE06 NAT/H/000102. – Jelentés, Balaton-felvidéki Nemzeti Park 171 pp.
- CSERVENKA, J., NAGY, L., MAGYARI, M., PETRÓCZY, I. & BÉKÁSSY, G. (2008): 2008. évi monitoring (F.3. akció) LIFE06 NAT/H/000102. – Jelentés, Balaton-felvidéki Nemzeti Park 55 pp.
- CSERVENKA, J., NAGY, L., MAGYARI, M., PETRÓCZY, I. & BÉKÁSSY, G. (2009): 2009. évi monitoring (F.3. akció) LIFE06 NAT/H/000102. – Jelentés, Balaton-felvidéki Nemzeti Park 79 pp.
- FEJÉR MEGYEI AGRÁRKAMARA, VESZPRÉMI EGYETEM TANÁCSADÓ, TOVÁBBKÉPZŐ ÉS TÁVOKTATÁSI INTÉZET (2002): A környezettudatos gazdálkodás elterjedésének elősegítése az agrár-környezetvédelmi programok lehetőségein túl. – Közép-dunántúli régió, Tapolcai kistérség, Veszprém, 42 pp.
- FÜLÖP, I. (ed.) (1962): Történelmi statisztika II. Kötet, Digitális összeírások a tapolcai járásban 2. kötet. – Tapolcai Wass Albert Könyvtár és Múzeum, helyi gyűjtemény, Tapolca, 8 pp.
- GERTIG, B. & LEHMANN, A. (eds.) (1985): A Balaton és az idegenforgalom. – Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem, Tanárképző Kar, Pécs 231 pp.
- GLAESER, B. (ed.) (1989): Humanökologie, Grundlagen präventiver Umweltpolitik. – Westdeutscher Verlag, München, 303 pp.

- GYÖRFFY, Á. (2011): Ember és öröksége. – Napló, 2011. április 6., Veszprém megye.
- KÁLÓCZI, K. (2016): A "Balaton-felvidéki kultúrtáj" Világörökségi várományos helyszín a Balaton kiemelt üdülőkörzet területén – összefoglaló. – Balaton Világörökség Alapítvány, adattár, Veszprém, 6 pp.
- KÖRNYEZETVÉDELMI ÉS TERÜLETFEJLESZTÉSI MINISZTERIUM (1994): Hazánk Környezeti Állapotának Mutatói. – Budapest, 67 pp.
- LEITNER, T. (2012): Mut zur Schönheit. – Christian Brandstätter Verlag, Wien, 205 pp.
- NEMESBÜKI, A. (1968): Községeink A-Z-ig: Hegymagas. – Napló, december 18. 296. szám, Veszprém megye.
- ÖRDÖG, F., BALOGH, L. (eds.) (1982): Veszprém megye földrajzi nevei. A Tapolcai Járás. – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 89 pp.
- ORSZÁGOS MŰEMLÉKVÉDELMI HIVATAL (1993): Kultúrtáj - történeti táj - műemlékvédelem, Nemzetközi tudományos tanácskozás Budapest-Keszthely, 1993. június 7-11. – Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest, 389 pp.
- PANDÚR, GY., VARGA, J., SLANG, P., VESZTRÓCZI, F., SIMON, J., MARTON, F., SÁRDI, F. (1958): Hegymagas község fejlődéstörténete. – Tapolcai Wass Albert Könyvtár és Múzeum, helyi gyűjtemény, Tapolca, 5 pp.
- RESCH, J. (2011): Nachhaltig für Natur und Mensch. Bundesministerium für Land und Forstwirtschaft, Umwelt und Wasserwirtschaft. – Wien. 100 pp.
- TÓTH, B. ZS. (2010): Fórum a Szent György-hegyért. – Napló, 2010. augusztus 11, Veszprém megye, Pannon Lapok Társasága, Veszprém
- VARGA, I. (1994): Támogatás elmaradott településeknek. – Napló, 1994. május 24., Veszprém megye, Pannon Lapok Társasága, Veszprém

Received November 10, 2016

Accepted November 17, 2016